

JACOB TORFING

Diskurzuselemzés és a Laclau–Mouffe-féle posztstrukturalizmus

Az 1970-es években és a 80-as évek elején a strukturalista marxizmust olyan francia teoretikusok neve fémjelezte, mint Louis Althusser, Étienne Balibar és Nicos Poulantzas. A nevezettek nagy hatást gyakoroltak a baloldali politológusokra mind Nagy-Britanniában, mind Dániában. Az iskola számtalan tagja – azokra gondolok itt elsősorban, akikre ösztönzőleg hatott Antonio Gramsci nyitott és dogmatikamentes marxizmusa – később egy olyan új, neogramsciánus elmélet híve lett, amelynek képviselői bírálták a strukturalista marxizmus gazdasági determinizmusát és osztályredukcionálisát. Néhányan közülük azzal kísérleteztek, hogy a neogramsciánus elméletet a Michel Foucault, Jacques Derrida és Jacques Lacan műveiből merített posztstrukturalista meglátásokkal kapcsolják össze. Az eredmény a diskurzuselemzés posztstrukturalista irányzatának kialakulása lett. Két Angliában tevékenykedő tudós, Ernesto Laclau és Chantal Mouffe (1985) ennek egy olyan változatát dolgozták ki, amely nagy hatással volt nemcsak az Egyesült Királyságban, hanem a Dániában dolgozó és tanuló kutatókra és diákokra is.

A Laclau és Mouffe-féle diskurzuselemzési irányzat központi tétele a jelentés hermeneutikai értelmezése, amely az elemzések hangsúlyát áttolja az objektív tényeket prezentálni akaró pozitivistafelfogástól a jelentés- és identitásfeltételeket vizsgáló diskurzuselemzési felfogásra. Az érzékelésünkben és a beszédünkben jelenlévő lehetőségfeltételekre való fókuszálás Immanuel Kant klasszikus transzcendentalizmusában gyökere-

zik, bár Kant a jelentésfeltételek létét – amelyeket az „ok”, „anyag” stb. mesterséges, *a priori* kategóriáik létezésé révén gondolt el – permanensnek és az emberi tudatba ágyazottnak tekintette. Laclau és Mouffe azonban úgy vélik, hogy a lehetőségfeltételek véletlenszerűen jönnek létre a politikai küzdelem eredményeképpen, és olyan diszkurzív rendszerekbe ágyazottak, ahol a jelentések relációk révén születnek meg. Laclau és Mouffe diskurzuselemzési irányzata öt egymással összefüggő alapelvből áll (Torfing, 1999a):

1. A társadalmi jelentés nem eleve adott, mint valami természeti tény, és nem is a társadalmi racionalitásból vagy valamiféle emberi lényegből ered. Inkább relációs módon, a *diskurzus* részeként jön létre, amelyet nem lehet a szemantika egyetlen területére vagy a társadalmi totalitás egyetlen aspektusára visszavezetni, mivel komplex nyelvi játékok keretein belül egyesíti egymással a jelentést és a cselekvést. Jól példázza ezt az ortodox keynesizmus, amelynek diskurzusa a tankönyvi elméletet politikai igényekkel, a gazdaság partikuláris felfogásával és egy specifikus költségvetési gyakorlattal kapcsolja össze.
2. A diskurzus azoknak a *hegemonisztikus artikulációknak* az eredménye, amelyek a társadalomban politikai morális és intellektuális vezető szerepre igyekeznek szert tenni. A hegemonisztikus gyakorlat olyan politikai döntéseket foglal magába, amelyeket egy végtelenül bizonytalan terepen hoznak meg, ahol a paradox és az aporia inkább a szabályt jelentik, mint a kivételt. A hegemonisztikus artikulációra példa lehet az a keynesiánus felfogás, amely a „költségvetési egyensúlyt” alapvetően rosszként igyekszik beállítani, habár ez korábban ésszerű gazdasági doktrínának számított.
3. A hegemonisztikus artikulációk mindig együtt járnak külföldféle *társadalmi ellentétek* megkonstruálásával, mivel ezek a külvilágot radikálisnak és fenyegetőnek festik le. Ez egyrészt egyesíti és stabilizálja a kérdéses diskurzust, ugyanakkor megakadályozza annak lezárását. A társadalmi ellentéteket társadalmi identitások kizárásával hozzák létre. Az ortodox keynesizmust, mint olyat, a *laissez faire* féle liberalizmusra, a szocialista tervutasításos gazdaságra, a monetarista kínálati gazdaságra, illetve ezek közös „bűneire” való hivatkozás tartotta össze.
4. A hegemonisztikus artikuláció akkor zökken ki a helyéről, amikor az új eseményeket már nem képes domesztikálni, integrálni vagy megmagyarázni saját diszkurzív rendszerében. A kizökkenés strukturális vagy „organikus” válság formájában jelenik meg, amikor is megugrik a lebegő jelzők száma, vagyis a szavak már nem kapcsolódnak többé stabilan a fogalmakhoz, és így az új rend artikulációja sür-

gós politikai feladattá válik. Jó példa erre a kizökkenésre a stagflációs válság, amely az 1970-es évek elején sok nyugati gazdaságot sújtott. A keynesizmust az egy időben jelentkezett növekvő munkanélküliség és növekvő infláció ásta alá.

5. A diskurzív rendszerekben ismételten bekövetkező kizökkenések miatt az alanyt nem lehet meghatározni a diskurzuson belül elfoglalt strukturális pozíciója alapján, mint ahogyan azt korábban a strukturalista gondolkodók tették. A diskurzuselemzés egyetért a strukturalistákkal a szabad, atomizált alany bírálatában. Az alany a struktúrán belül van, de az állandó kizökkenések miatt, amelyek felforgatják a társadalmi és politikai rendet, csak is *meghasadt és megosztott alanyként* létezik, aki annak érdekében, hogy felül-emelkedjen a „hiány” traumatizáló tapasztalatán, igyekszik egy elképzelt teljes identitást megteremteni. Ezt pedig úgy teszi, hogy azonosul olyan hegemonisztikus törekvésekkel, amelyek az alany hasadtságának meggyógyítását ígérik egy új és teljes szubjektív megteremtésével. Jól példázza ezt a fordí tömegtermelés, a jóléti állam és a keynesiánus szükségletkielégítés szentháromságának megrendülése, ami szétrombolta a szakszervezetek azon identitástudatát, hogy ők ebben a korporatív rendszerben megbízható partnerként vannak jelen, teljes foglalkoztatottságot, emelkedő béreket és nagyvonalú jóléti intézkedéseket ígérve.

Amíg Laclau és Mouffe főleg az identitáspolitika új formáinak tanulmányozására használták a diskurzuselemzést, addig a dán politológusok megpróbálták ezt inkább a politikatudomány főáramban levő témák tanulmányozására alkalmazni. Röviden megemlíteném a kutatások négy fő területét:

1. Az első kutatási terület a jóléti állam és a közszféra reformjainak kérdése. A diskurzuselemzők szerint a jóléti állam a civil társadalom, az állam és a gazdaság intézményes formáinak történeti kifejeződése, amelynek átfogó és fenntartó társadalomképe legitim különbségeket konstruál egy integrált nemzeti projekt keretein belül (Torfing, 1998). A társadalmi reformokat nyugvópontra jutott diskurzusok szabják meg, amelyek olyan üres jelzők köre épülnek, mint „jólét”, „egyenlőség”, „társadalmi igazság”, egyfajta kényszerpályát alakítva ki ezzel a cselekvés számára (Torfing, 1999b; 2001). A közszférában véghezvitt reformok – amelyek célja a politika és az igazgatás határainak újrarajzolása – oda vezetnek, hogy azok a megkülönböztetések, amelyeket meg akartak erősíteni, hosszú távon is átpolitizálttá válnak (Andersen, 2000).
2. A második kutatási terület művelői a hatalommal, a demokráciával és a politikai liberalizmus legújabb kihívásai-

val foglalkoznak. A demokráciát úgy értelmezik, mint a hatalomgyakorlás szabályozásának olyan módját, amelyben a hatalom állandóan körbejár, és végeredményben üres tér marad. (Ifversen, 2000). A politikai liberalizmus a demokráciát a szabadság és egyenlőség terminusaiban határozza meg, de azt a nyitottságot, amely abból fakad, hogy a társadalmat ezek köré az üres jelzők köré szervezik, sok országban veszélyeztetik a nacionalista, rasszista és populista diskurzusok. Ezek totalizáló emberfogalmat használnak azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy ellenségeket gyártsanak a menekültekből és a menedéket kérőkből, az idegen vallásokból és kultúrákból, a multikulturalizmushoz kapcsolódó elitista diskurzusok használatából (Dryberg, 2001).

3. A diskurzuselemzés harmadik területe a helyi, a nemzeti és nemzetek feletti szinten kialakult kormányzati kapcsolatrendszerekre fókuszál. Ezen kormányzati kapcsolatrendszerekben tevékenykedő aktorokat nem egymás kölcsönös elismerése és nem is a kormányzati tevékenység funkcionális hatékonyságáról szerzett tapasztalataik tartják össze. A különféle kormányzati kapcsolatrendszerek inkább egy normatív és kognitív keretbe vannak beágyazva, amely hatalommal ruházza fel az aktorokat, megszabja a közösen és külön végzett tevékenységeinek irányát, és meghatározza a kapcsolatrendszerbe való bekerülés módját és azon onnan való kikerülés alapelveit (Bang, Hansen és Hoff, 2000; Sørensen és Torfing, 2000).
4. A diszkurzív vizsgálódások negyedik területe a biztonság fogalmához kapcsolódik, úgy értve a biztonságot, mint a „biztonságossá tétel” diszkurzíve közvetített folyamatát. Ez a kutatás fontos kérdéseket vet fel a biztonság hatályosságáról és jelentéséről, a különböző területek és témák biztonságossá tételének hatásairól. Ezeket gyakran kiemelik a politikai vita és a demokratikus kontroll hagyományos formái közül a titkosság igénye és a nemzeti konszenzus követelményei miatt (Buzan, Waever és Wilde, 1998).

Végezetül utalnék arra, hogy ma már van néhány fontos könyv, melyek szerzői célul tűzték ki a diskurzuselemzés bemutatását és értelmezését, valamint annak vizsgálatát, hogy ez miként alkalmazható a politikatudomány területén is (Howarth, 2000; Smith, 1998; Torfing, 1999a). A diskurzuselemzés pár területen már most is láthatóan „többet produkál”, mint a politológia hagyományos vizsgálati módszerei. Ilyen például a tudomány néhány központi témája; a politikai alkotmányok erkölcsi alapjainak és reformjainak vizsgálata, a demokrácia működése, a politikai intézmények változása, az emberi jogok helyzete, valamint a politikai viselkedés szerepe s alakulása. A diskurzuselemzők emellett bekapcsolódtak az európai integrációról, a

közszféra reformjairól és a kormányzás új formáiról folytatott főárambéli vitákba csakúgy, mint az adatanyag kiválogatásával, a kvalitatív interjúk használatával, az elemzési stratégia megválasztásával, a kvalitatív módszerek és technikák bevetésével és a kutatási eredmények hitelesítésével kapcsolatos módszertani kérdések megvitatásába is (lásd Howarth és Torfing, megjelenés előtt álló könyvét, 2004).

Fordította Szegedi Gábor

FORRÁS

Discourse, Analysis and the Post-structuralism of Laclau and Mouffe. *European Political Science* Vol. 2. 2002. 1: 54–56. p.

IDÉZETT IRODALOM

- Andersen, N. Å. (2000): Politisk Administration. *Diskursteorien på arbejde*. X., 71–103.
- Bang, H. P.–Hoff J.–Hansen, A. D. (2000): *Demokrati fra neden*. Copenhagen, DJØF.
- Buzan, B.–Wæver, O.–de Wilde, J. (1989): *Security: A New Framework of Analysis*. Boulder CO, Lynne Rienner.
- Dryberg, T. B. (2001): Racist, Nationalist and Populist Trends in Recent Danish Politics. *Research Paper 19* (www.ssc.ruc.dk).
- Howart, D. (2000) *Discourse*. Buckingham, Open University Press.
- Howart, D.–Torfing, J. (2004, megjelenés előtt): *Discourse Theory in European Politics*. London, Palgrave.
- Ifversen, J. (1997): *Om magt, demokrati og diskurs* I–II. Aarhus University, Begrebshistorisk Netværk.
- Laclau, E.–Mouffe, C. (1985): *Hegemony and Socialist Strategy*. London, Verso.
- Smith, A. M. (1998): *Laclau and Mouffe: The Radical Democratic Imaginary*. London Routledge.
- Sørensen, E.–Torfing, J. (2000): *Skandeborg på landkortet*. Copenhagen, DJØF.
- Torfing, J. (1998): *Politics, Regulation and the Modern Welfare State*. Basingstocke, Macmillan.
- Torfing, J. (1999a): *New Theories of Discourse*. Oxford, Blackwell.
- Torfing, J. (1999b): Towards a Schumpeterian Workfare Postnational Regime: Path-shaping and Path-dependency in Danish Welfare State Reform. *Economy and Society* 28: 3, 369–402. p.
- Torfing, J. (2001): Path-dependent Danish Welfare Reforms: The Contribution of New Institutionalisms to Understanding Evolutionary Change. *Scandinavian Political Studies* 24: 4, 277–309. p.